

5 TEISINIS MODULIS

5.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011 – 2016) – geroji praktika ir iššūkiai

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011) įtvirtina, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas. Šio įstatymo pagrindinis tikslas – ginti pažeistas smurtą ir prievartą patiriančių asmenų žmogaus teises ir apsaugoti juos nuo tolimesnio partnerių ar / ir sutuoktinių smurto bei užtikrinti Valstybės garantuojamos savalaikės specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą visoje šalyje. Įstatymu priimtas smurto sąvokos apibrėžimas neapsiriboja vien fizine prievarta, kuri dažniausiai atpažįstama ir įvardijama kaip smurtas artimoje aplinkoje, tačiau apima ir kitas jos formas - psichinį, seksualinį bei ekonominį smurtą. Smurtas Įstatyme apibrėžiamas kaip aukai *daromas tyčinis fizinis, psichinis, ekonominis ar seksualinis poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę materialinę ar neturtinę žalą* (ASAAĮ 2 str. 5 dalis). Įstatymu pripažinus smurtą šeimoje/ artimoje aplinkoje valstybinio kaltinimo sritimi, apie jį kaip apie bet kurį kitą nusikaltimą privaloma pranešti teisėsaugos įstaigoms. Tai yra, praneša ne tik pats nukentėjęsysis (privataus kaltinimo institutas), bet ir bet kuris kitas asmuo ar organizacija, gavusi žinių apie asmenį, prieš kurį smurtauojama. Įstatymas įtvirtina, kad, *gavę pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje, policijos pareigūnai, atvykę į įvykio vietą arba patys būdami to įvykio liudininkai, užrašo duomenis apie smurto artimoje aplinkoje faktą ir pradeda ikiteisminį tyrimą. Smurtą patyręs asmuo skundo neteikia* (ASAAĮ, 7 str. 1 d.). Smurtautojas privalo būti pašalintas iš nusikaltimo vietos (nepriklausomai nuo to, kas yra gyvenamosios vietos savininkas) ir sulaikomas iki 48 valandų arba kol jam bus pareikšti įtarimai (ASAAĮ, 5 str.).

Nukentėjusiam asmeniui privalo būti skiriamos **apsaugos užtikrinimo priemonės** (ASAAĮ, 5 str. 2 dalis):

- įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu;
- įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo.

*Šios (...) priemonės skiriamos iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas neskiria Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo, įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu. Šias priemones skiria teismas ne vėliau kaip per 48 valandas. **Dėl šių priemonių į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas** (ASAAĮ, 5 str. 2 dalis).*

Per 2011 – 2016 metus Įstatymas buvo 5 kartus keičiamas ir papildomas naujomis nuostatomis (žr. 8 priedas). Buvo keičiami, redaguojami ir papildomi 4, 5, 7, 8, 9, 10 straipsniai. Vertinant įstatymo evoliuciją per nukentėjusių asmenų apsaugos gerinimo, smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir užkardymo efektyvumo prizmę, reikšmingiausi buvo šie pakeitimai.

- 2014 metų balandžio 10 d. 9 Įstatymo straipsnio pakeitimas atsisakant klaidinančio ir daug ginčų sukėlusio formulavimo „su žinia“. Šiam pakeitimui įsigaliojus nuo 2014 metų liepos 15 dienos policija įpareigojama perduoti SPC informaciją apie visus policijai žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus. Dėl to SPC darbo krūvis padidėjo 4 – 5 kartus ir tapo nemažu iššūkiu ribotiems SPC instituciniams pajėgumams. Tačiau, nepaisant šio pakeitimo, SPC ir toliau nėra informuojami, kaip numato Įstatymas, apie visus policijai žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus. Daugelyje regionų įsivyravo nepalanki praktika, kai perduodama informacija tik apie tuos asmenis, dėl kurių patiriamas smurto pradėti ikiteisminiai tyrimai (IT). Iš visų kreipimūsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje vos vienu trečdaliu atvejų pradedami ikiteisminiai tyrimai, tad kelia susirūpinimą, kad daugiau nei 80 proc. kreipimūsi lieka neišgirsti, ir šias atvejais asmenys nesulaukia jiems reikalingos ir Valstybės garantuojamos specializuotos pagalbos. Rekomenduojama pranešti apie visus policijai žinomus smurto artimoje aplinkoje atvejus regioniniam SPC;

- Silpniausia Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo grandis pasilieka nukentėjusio asmens apsaugos užtikrinimas – nepaisant padarytų Įstatymo 5 ir 7 straipsnio pakeitimų. Kaip nurodo Valstybės kontrolės 2015 metais atliktas auditas „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“, per audituojamą laikotarpį beveik pusė (43 proc.) atvejų nukentėjusiems nebuvo paskirta nė viena apsaugos užtikrinimo priemonė, iš jų 11 proc. atvejų nukentėjusieji pakartotinai patyrė smurtą.

Ne mažesnę nerimą kelia tiek mažas teismą pasiekusių bylų, tiek ir realiomis bausmėmis nubaustų asmenų skaičius. Rekomenduojama gerinti nukentėjusių asmenų apsaugą šalinant priežastis, dėl kurių tik labai nedidelė dalis bylų pasiekia teismą, nes didžioji dalis ikiteisminių tyrimų yra nutraukiama arba baigiasi susitaikymu, kas iš esmės prieštarauja gerajai pasaulio praktikai ir tarptautinių dokumentų reikalavimams.

Siūloma atsižvelgti į pakartotinius tarptautinių organizacijų raginimus (CEDAW komiteto rekomendacijos Lietuvai, 2014) rinkti duomenis, kurie atspindėtų kreipimūsi į policiją dėl

smurto artimoje aplinkoje, pradėtų IT, išnagrinėtų bylų ir asmenų, nubaustų realiomis bausmėmis skaičių ir santykį. Tai palengvintų teisėsaugos sistemos aktyvią stebėseną;

- 2015 m. gegužės 7 d. įsigaliojo ASAAĮ 5 str.2 dalies pakeitimas, kuris įtvirtina *Dėl šių priemonių (apsaugos) į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas*. Taigi, šiuo metu yra visos galimybės policijos pareigūnui vadovautis ASAAĮ siekiant, kad apsaugos priemonės nukentėjusiam asmeniui būtų skiriamos nedelsiant ir nepriklausomai nuo ikiteisminio tyrimo eigos. Ši praktika turi būti formuojama visuose policijos komisariatuose ir būti atspindėta Policijos departamento prie VRM išleidžiamų poįstatyminių teisės aktų. **Šios praktikos formavimas leis žymiai padidinti apsaugotų nuo tolesnio smurto asmenų skaičių ir žymiai pagerins apsaugos skyrimo rodiklius smurto artimoje aplinkoje atvejais apskritai, t.y. leis įgyvendinti Valstybės audito iškeltus reikalavimus nukentėjusių asmenų apsaugos gerinimui.**

- 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatytos priemonės skiriamos iki bylos nagrinėjimo pabaigos, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas neskiria Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo, įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu. Šias priemones skiria teismas ne vėliau kaip per 48 valandas. **Dėl šių priemonių į teismą gali kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas.**

- Svarbiu laikytinas ir 2013 metų liepos 2 dienos 4 straipsnio pakeitimas, numatantis, kad *„Savivaldybės institucijos prevencijos priemonės, skirtas nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, numato savivaldybės strateginiame plėtros ir (ar) savivaldybės strateginiame veiklos planuose. Prevencijos priemonės finansuojamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų ir tarptautinių programų. Vyriausybė finansuoja nevyriausybiinių organizacijų atliekamą prevencinę veiklą“*. Rekomenduojama šią nuostatą įgyvendinti visose savivaldybėse.

5.2. Baudžiamosios ir civilinės teisės normos ir jų panaudojimo galimybės apsaugant artimųjų smurto aukas

5.2.1. Baudžiamoji teisė

Smurto artimoje aplinkoje atvejais Lietuvoje vis dar yra baudžiama už atskiras Baudžiamajame kodekse (BK) numatytas nusikalstamas veikas, bet ne už sisteminį, ilgalaikį smurtą artimųjų atžvilgiu, susidedantį neretai iš daugybės pačių įvairiausių smurtą ir prievartą patiriančio asmens teisių ir laisvių pažeidimų, apimantį psichologinį smurtą, fizinę ir seksualinę prievartą, asmens veiksmų laisvės ribojimą, ekonominį smurtą, žalojančią kontrolę (angl. *coercive control*) ir persekiojimus.

Baudžiamajame kodekse **fizinis smurtas** apibrėžiamas kaip *neteisėtas, tyčinis, prieš asmens valią jo organizmui daromas poveikis, kuriuo siekiama atimti gyvybę, padaryti žalą sveikatai, atimti laisvę, sukelti bejėgišką būklę, fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias*. **Fizine prievarta** laikomi smurtautojo veiksmai, dėl kurių sutrikdoma asmens sveikata, jis susargdinamas ar sužalojamas jo kūnas, pažeidžiamas audinių (ar organų) vientisumas arba sutrikdomos jų funkcijos. Nukentėjusio asmens patirtas fizinis smurtas kvalifikuojamas ir gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę pagal šiuos straipsnius:

- **135** straipsnio 1 dalis. Sunkus sveikatos sutrikdymas, kai smurtautojas sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas;
- **138** straipsnio 1 dalis. Nesunkus sveikatos sutrikdymas, kai smurtautojas sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo prarado nedidelę dalį profesinio ar bendro darbingumo arba ilgai sirgo;
- **140** straipsnio 1 dalis. Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, kai smurtautojas, mušdamas ar kitaip smurtaudamas, sukėlė žmogui fizinį skausmą arba nežymiai jį sužalojo ar trumpam susargdino.

Seksualinė prievarta baudžiamojoje teisėje yra suprantama kaip smurtautojo veiksmai, nukreipti prieš asmens seksualinę, lytinę laisvę, apsisprendimą, kūno neliečiamumą. Seksualinė prievarta neatsiejama nuo kitų prievartos formų, tokių kaip fizinė ar psichinė. Ši smurto forma užtraukia baudžiamąją atsakomybę pagal šiuos straipsnius:

- **149** straipsnio 1 dalis. Išžagininimas, kai smurtautojas lytiškai santykiavo su žmogumi prieš šio valią panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle;
- **150** straipsnio 1 dalis. Seksualinis prievartavimas, kai smurtautojas tenkino lytinę aistrą su žmogumi prieš šio valią analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu, panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimdamas galimybę priešintis, ar pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle;
- **151** straipsnio 1 dalis. Privertimas lytiškai santykiuoti, kai smurtautojas, grasindamas panaudoti smurtą, panaudodamas kitokią psichinę prievartą arba pasinaudodamas asmens priklausomumu, privertė jį lytiškai santykiuoti ar kitaip tenkinti lytinę aistrą su kaltininku ar kitu asmeniu.

Psichologinis (psichinis) smurtas BK apibrėžiamas kaip *pavojingas, visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiantis baimintis, kad dėl tolimesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų padarinių*. Psichologinis smurtas gali reikštis įvairiomis formomis, pavyzdžiui, nuolatinės kritikos, riksmų ir barnių, veiksmų laisvės varžymo, jausmų ignoravimo, įsitikinimų išjuokimo, melo, manipuliavimo asmeniu, trukdymo jam bendrauti su artimaisiais ir giminaičiais, viešo žeminimo, grasinimo nužudyti ar sutrikdyti sveikatą, sužaloti ar pagrobti vaikus, palikimo pavojingose situacijose ir kt. Visgi BK yra tik keli straipsniai, pagal kuriuos kvalifikuojama tokia didelė psichologinio smurto formų įvairovė. Galima išskirti šiuos straipsnius, pagal kuriuos kvalifikuojamas psichologinis smurtas:

- **145** straipsnio 1 ir 2 dalys. Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas, kai smurtautojas grasino nužudyti žmogų ar sunkiai sutrikdyti jo sveikatą, jeigu buvo pakankamas pagrindas manyti, kad grasinimas gali būti įvykdytas, arba kai smurtautojas terorizavo žmogų grasindamas susprogdinti, padegti ar padaryti kitokią, pavojingą gyvybei, sveikatai ar turtui, veiką, arba sistemingai baugino žmogų naudodamas psichinę prievartą;

- **148** straipsnio 1 dalis. Žmogaus veiksmų laisvės varžymas, kai smurtautojas reikalavo iš žmogaus atlikti neteisėtus veiksmus ar susilaikyti nuo teisėtų veiksmų atlikimo, ar kitaip elgtis pagal kaltininko nurodymą, panaudodamas psichinę prievartą nukentėjusiam asmeniui ar jo artimiesiems;
- **154** straipsnio 1 dalis. Šmeižimas, kai smurtautojas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo;
- **163** straipsnis. Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis.

Ekonominis smurtas. Viena iš labiausiai paplitusių smurto artimoje aplinkoje formų yra ekonominis smurtas, kuris dažnai prasideda daug anksčiau nei lengviausiai atpažįstamas ir įvardijamas fizinis smurtas. Siekdamas kontroliuoti savo auką, smurtautojas tikslingai kuria aukos ekonominę priklausomybę nuo jo. Neretais atvejais prievartą kenčiantis asmuo gauna pajamas ar valdo turtą, tačiau smurto artimoje aplinkoje dinamika lemia, kad smurtautojas palaipsniui užvaldo aukos turimus resursus taip atimdamas galią aukai pasipriešinti, priimti savarankiškus sprendimus ar nutraukti smurtinius ryšius su smurtaujančiu partneriu. Piktnaudžiaudamas savo galia ir didėjančia aukos priklausomybe, smurtautojas užkerta kelią aukai dirbti ar siekti išsilavinimo, kas ateityje sukurtų galimybę geresnei darbinei karjerai ir didesnėms pajamoms gauti, riboja jos galimybę disponuoti asmeniniu arba šeimos turtu. Kol kas šiai plačiai paplitusiai ir itin žalingai smurto formai užkardyti Lietuvoje vis dar nėra teisinio reguliavimo. ASAAI kaip vieną iš smurto artimoje aplinkoje formų įvardija ir ekonominį smurtą, tačiau informacija apie ekonominio smurto faktus teisėsaugos institucijų renkama nebuvo. Tik atsiradus SPC tinklui pradėti kaupti duomenys akivaizdžiai parodė, jog ši problema yra aktuali didžiajai daugumai su lytimi susijusio smurto aukų, todėl rekomenduojama sukurti teisinį šios srities reguliavimą. Čia galima pasiremti Prancūzijos pavyzdžiu, kur moteriai yra numatyta galimybė kreiptis į valstybės institucijas su prašymu įpareigoti sutuoktinį suteikti jai informaciją apie visą šeimos turtą ir sudaryti sąlygas lygiai su juo šį turtą ir pajamas valdyti (anot K. Lesion, Prancūzijos žandarmerijos pulkininkės leitenantės, dalyvavusios 2013 m. Vilniaus Moterų namų organizuotame seminare Lietuvos policijos mokykloje).

Smurto formų kvalifikavimas remiantis vien tik Baudžiamojo kodekso straipsniais yra problemiškas, kadangi smurtas artimoje aplinkoje neretai apima visumą ilgą laiką trunkančių ir pasikartojančių veiksmų, kurie, atskirai paimti, gali pasirodyti nepakankami baudžiamajam procesui pradėti. Tačiau sistemingai naudojami jie žaloja asmens fizinę ir psichinę sveikatą, blogina socialinę ir ekonominę jo padėtį, todėl rekomenduojama tobulinti LR teisinę bazę pasitelkiant šias priemones:

- Priimti poįstatyminius aktus, įpareigojančius policijos pareigūnus formuoti darbo praktiką, plačiai naudojant ASAAI teikiamas nukentėjusių asmenų apsaugos galimybes;
- ASAAI papildyti civiline (policine) priemone – Apsaugos nuo smurto orderiu, leidžiančiu prevenciškai apsaugoti smurtą ir prievartą patiriantį asmenį nuo tolimesnio smurto net ir nepradėjus ikiteisminio tyrimo arba iki jį pradėdant. **Tik tokiu atveju galima pasiekti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje, kaip žmogaus teisių pažeidimo (ASAAI 1 str. 2 d.), sureguliuavimo, t.y. pasiekti, kad kiekvienas asmuo, kuris kreipiasi į valstybę apsaugos dėl patiriamų savo kaip asmens ir piliečio teisių pažeidimų artimoje aplinkoje, gautų**

tokią Konstitucijos jam garantuojamą apsaugą. Pirmųjų šešerių metų įstatymo įgyvendinimo patirtis rodo, kad būtina grįžti prie vienos svarbiausių Austriškojo modelio sudėtinių dalių arba to, ko pirminis Įstatymo projektas neteko svarstymų stadijoje. **Lietuvos teisinę bazę būtina papildyti taikaus smurtautojo iškeldinimo galimybę numatančiu Apsaugos nuo smurto orderiu, kurį išduotų į įvykio vietą atvykęs policijos pareigūnas.** Sutelkiant didesnę galią pirmosios teisėsaugos sistemos grandies lygmenyje, palengvinamas nukentėjusio asmens apsaugos procesas – jis tampa daugiapakopis ir gali apimti ir tuos atvejus, kai nepavyksta fiksuoti fizinių sužalojimų ar kitų lengviau atpažįstamų patirto smurto požymių;

- Tam, kad būtų palengvintas policijos pareigūno darbas ir suteikta būtina apsauga didesniai nukentėjusių asmenų skaičiui, rekomenduojama LR Baudžiamąjį kodeksą papildyti *Specialiąja norma*, reglamentuojančia atsakomybę už smurtą šeimoje / artimoje aplinkoje apskritai. T.y. bausmė turėtų būti skiriama įvertinus visą nukentėjusio asmens patiriamą ilgalaikį sisteminių fizinių, psichologinių, socialinių, ekonominių, seksualinių smurtą ir kitokias jo formas. Pavyzdys – Kroatijos Respublikos priimta ir veikianti specialioji norma, pagal kurią smurtas artimoje aplinkoje užtraukia laisvės atėmimo bausmę nuo 3 mėnesių iki 3 metų;

- Rekomenduojama kriminalizuoti *persekiojimą* (angl. *stalking*) kaip dažnai pasitaikančią artimųjų smurto formą, vykdomą šeimos nario, esamo ar buvusio intymaus gyvenimo partnerio, kada tai gali sukelti materialinę arba psichinę emocinę žalą arba pakenkti asmens darbinei veiklai, jo prestižui ar santykiams su kitais asmenimis ir kada persekiotojas yra aiškiai perspėtas to nedaryti. Toks elgesys turi užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Anot L. Sheridan ir E. Blaauw (2002), smurtaujantys artimoje aplinkoje asmenys sudaro didžiausią persekiotojų grupę – 49 proc.

5.2.2. Civilinė teisė

Kaip rodo pirmųjų šešerių metų SPC statistika, artimoje aplinkoje dažniausiai yra patiriamas sutuoktinio smurtas, tai yra smurtas ne partnerystėje, o santuokoje. LR Konstitucijos 38 str. nurodo, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“, tačiau nedera užmiršti apie egzistavimą disfunkciškos patriarchalinės šeimos, kurioje klesti smurtas ir prievarta. Tai, kad ištuokos dažniau siekia moterys nei vyrai, tampa suprantama, jei atkreipiame dėmesį į smurto artimoje aplinkoje / smurto šeimoje paplitimo mastą.

LR Civilinis kodeksas (CK) numato šiuos pagrindus santuokai nutraukti:

- abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (CK 3.51 str.),
- vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55 str.),
- dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės (CK 3.60 str.).

Preziumuojama, kad santuoka iširo dėl kito sutuoktinio kaltės, jei pastarasis yra nuteisiamas už tyčinį nusikaltimą arba yra neištikimas, arba **žiauriai elgiasi su kitu sutuoktiniu ar šeimos nariais**, arba paliko šeimą ir ilgiau kaip vienerius metus ja nesirūpina. **Taigi, svarbu pažymėti, kad smurtas artimoje aplinkoje yra pagrindas nutraukti santuoką dėl smurtavusio sutuoktinio kaltės.** Vykstant ikiteisminiam tyrimui dėl smurto šeimoje, nukentėjęs asmuo turi rimtą pagrindą pradėti santuokos nutraukimo procesą.

Neretai būtent smurtaujantis sutuoktinis prieštarauja santuokos nutraukimui, todėl, išviešinus smurto artimoje aplinkoje faktus ir dėl jų pradėjus ikiteisminį tyrimą, nukentėjusiam asmeniui atsiranda galimybė nutraukti smurtinę santuoką. Taigi smurtautojo sutikimas nebėra būtinas. Toks santuokos nutraukimas turi ir teisinių padarinių – tai sankcija kaltajam sutuoktiniui už santuokos išardymą ir tuo pačiu satisfakcija nekaltajam sutuoktiniui. **Kaltasis dėl santuokos nutraukimo sutuoktinis neturi tų teisių, kurias turėtų kitais atvejais, išsituokęs kitu pagrindu.** Jis negali laisvai pasirinkti pavardės, jeigu ši yra kito sutuoktinio, neturi teisės reikalauti, kad turtiniai santuokos nutraukimo padariniai būtų taikomi nuo tos dienos, kai pradėta gyventi skyriumi (Civilinio kodekso 3.67 str.), netenka teisės į išlaikymą (Civilinio kodekso 3.72 str.), negali reikalauti kito sutuoktinio vykdyti jam naudingas vedybų sutarties sąlygas, taip pat kaltė dėl santuokos nutraukimo gali būti pagrindas teismui nukrypti nuo sutuoktinių turto lygių dalių principo (Civilinio kodekso 3.123 str.). Kitam sutuoktiniui suteikiama teisė reikalauti, kad kaltasis sutuoktinis atlygintų turtinę ir neturtinę žalą, susijusią su santuokos nutraukimu.

Laikinosios apsaugos priemonės. Ruošiant ieškinį teismui dėl santuokos nutraukimo, LR CK numato galimybę taikyti laikinąsias apsaugos priemones iki bus priimtas teismo sprendimas (Civilinio kodekso 3.65 str.), atsižvelgiant į sutuoktinių vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus.

Teismas gali taikyti šias laikinąsias apsaugos priemones:

- Įpareigoti vieną sutuoktinį gyventi skyrium;
- Nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų (nesmurtaujančiu sutuoktiniu);
- Įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turtu;
- Priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams ar kitam sutuoktiniui;
- Areštuoti turtą, kol bus išspręstas jo priklausomybės nuosavybės teise vienam sutuoktiniui klausimas, taip pat siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą;
- Areštuoti vieno sutuoktinio turtą, kurio verte būtų galima užtikrinti teismo išlaidų atlyginimą kitam sutuoktiniui;
- Uždrausti vienam sutuoktiniui matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose.

Kalbant apie laikinąją apsaugos priemonę, numatančią uždrausti vienam sutuoktiniui, šiuo atveju smurtaujančiam, matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose, pastebėtina, kad ši apsaugos priemonė taikoma tikrai nutraukiant registruotą santuoką. Tačiau tie patys pavojai iškyla ir nepilnamečiams vaikams, augantiems šeimose, atsiradusiose ne santuokos pagrindu, kai tokia šeima išyra. Atsižvelgdama į JTO Vaiko teisių konvencijos I dalies 2 straipsnį, Valstybė privalo vienodai apsaugoti tiek santuokos, tiek ir ne santuokos pagrindu atsiradusių šeimų vaikus, **tačiau esama padėtis gali būti traktuojama kaip šios nepilnamečių grupės diskriminacija ir turi būti nedelsiant imtasi priemonių tam ištaisyti.**

Rekomenduojama sukurti teisinį mechanizmą šios nepilnamečių grupės apsaugai, užtikrinti jo įgyvendinimą bei atitinkamai formuoti teismų praktiką.

Teismas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, gali taikyti ir kitas apsaugos priemones, kurios Civilinio kodekso 3.65 str. nenumatytos, bet yra būtinos norint apsaugoti vaiko ar kito sutuoktinio interesus. Teismas gali uždrausti kitam sutuoktiniui išvežti vaikus į užsienio valstybę, uždrausti vienam sutuoktiniui prisiartinti arčiau kaip šimtą ar daugiau metrų iki gyvenamosios patalpos, darbovietės, mokyklos ar ikimokyklinės įstaigos, kurioje mokosi vaikai.

5.2.3. Teisminiai ginčai dėl vaikų

Nutraukiant santuoką bei sutuoktiniams apsigyvenus skyrium, turintys nepilnamečių vaikų sutuoktiniai kartu, arba vienas iš jų, turi teisę kreiptis į teismą:

- dėl vaiko (vaikų) gyvenamosios vietos nustatymo;
- dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo ir dalyvavimo jį auklėjant.

Teismas, priimdamas sprendimą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, atsižvelgia į vaiko amžių, vaikų ir tėvų santykius, gyvenamąją vietą, vaiko norus ir kt. Teismas taip pat gali priimti sprendimą dėl atskirai gyvenančio tėvo ar motinos bendravimo su vaiku tvarkos atsižvelgdamas į vaiko interesus ir sudarydamas galimybę skyrium gyvenančiam tėvui maksimaliai dalyvauti auklėjant vaiką. **Visgi gali būti nustatytas ir minimalus bendravimas su vaiku, jei nuolatinis maksimalus bendravimas kenkia vaiko interesams**, pavyzdžiui, vaikas patiria vieno iš tėvų smurtą. Smurtas šeimoje prieštarauja vaiko interesams, todėl smurtą patiriantis sutuoktinis gali prašyti nustatyti minimalų bendravimą su vaiku arba netgi apriboti tėvo valdžią. **LR CK yra numatyta, kad tėvo valdžia gali būti ribojama, kai tėvas piktnaudžiauja savo valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro žalingą įtaką vaikams savo amoraliu elgesiu arba nesirūpina vaikais.** Tokiu atveju teismas gali priimti sprendimą dėl laikino ar neterminuoto tėvo valdžios apribojimo. Neterminuotas tėvų valdžios apribojimas gali būti taikomas tuomet, kai teismas padaro išvadą, jog tėvas daro ypatingą žalą vaiko raidai ar visiškai juo nesirūpina. **Prašymą dėl tėvo valdžios ribojimo gali teikti ne tik nukentėjusi motina, tačiau ir Vaiko teisių apsaugos institucija bei prokuroras.**

Vykstant ikiteisminiam tyrimui dėl smurto artimoje aplinkoje ir pripažinus, kad santuoka iširo dėl smurtaujančio sutuoktinio kaltės, gali būti pasitelkiamas **uzufukto** institutas, tai yra nustatoma teisė moteriai ir vaikams naudotis būstu iki jauniausiam vaikui sukaks 18 metų, įpareigojant smurtaujančią sutuoktinį / vaikų tėvą gyventi skyriumi.

LR įstatymai numato galimybę teikti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, ši galimybė gali būti panaudota vykstant baudžiamajam persekiojimui dėl smurto artimoje aplinkoje, taip pat ir siekiant prisiteisti neturtinę žalą, atsiradusią dėl ilgalaikio sisteminio smurto, turėjusio pasekmių asmens biopsichosocialinei sveikatai.

5.2.4. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimas

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 12 straipsnio 2 dalis numato, kad smurtauojas, padaręs žalą žmogaus sveikatai, turtui, aplinkai, taip pat padaręs neturtinę žalą, privalo ją atlyginti smurtą patyrusiam asmeniui Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka.

Šalinant smurtautojo nebaudžiamumo nuostatos plitimą, rekomenduojama sukurti veikianti mechanizmą, kaip ši nuostata galėtų būti įgyvendinama (pvz., plečiant Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimo įstatymo reguliavimo sritį) ir atitinkamai formuoti teismų praktiką.

Šiuo metu galiojantis *Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas* nustato atvejus, kada valstybė kompensuoja smurtiniais nusikaltimais padarytą turtinę ir neturtinę žalą, šios žalos kompensavimo tvarką. Žala gali būti kompensuojama iš specialiosios Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programos pagal įsiteisėjusį teismo sprendimą, jei priteistos žalos iš skolininko išieškoti nepavyko, arba avansu, kai teismo sprendimo dėl žalos atlyginimo nėra.

Smurtiniais nusikaltimais padaryta turtinė ir neturtinė žala **kompensuojama esant šioms visoms sąlygoms:**

1. Smurtinis nusikaltimas padarytas Lietuvoje;
2. Smurtiniu nusikaltimu padaryta žala neatlyginta;
3. Prašymas kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą pateiktas ne vėliau kaip per 3 metus po nusikaltimo padarymo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių.

Asmuo **turi pateikti prašymą** „Dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo“. Prašymus dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo nagrinėja Teisingumo ministerija.

Žala kompensuojama, kai teismo priteistos žalos neatlygina už žalą atsakingas asmuo ir jos neišieško antstolis dėl to, kad už žalą atsakingas asmuo neturi turto ar pajamų, iš kurių gali būti išieškoma ir pan. Sprendimai kompensuoti žalą įvykdomi ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo priėmimo dienos, tačiau žala gali būti kompensuojama dalimis, bet ne vėliau kaip per 1 metus. **Žala kompensuojama tik smurtinių nusikaltimų aukoms, o toks nusikaltimas yra Baudžiamajame kodekse numatyto apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti pavojinga veika, kuria buvo tyčia atimta nukentėjusio asmens gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba pasikėsinta į seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą.**

Jeigu buvo atimta žmogaus gyvybė ar sunkiai sutrikdyta jo sveikata, padaryta turtinė žala gali būti kompensuojama avansu tuo atveju, jei išpildytos visos šios sąlygos: 1) vyksta baudžiamasis procesas dėl nusikaltimo, kuriuo buvo atimta žmogaus gyvybė ar sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata; 2) nusikaltimas padarytas Lietuvoje; 3) neatlyginta visa smurtiniu nusikaltimu padaryta žala; 4) prašymas kompensuoti padarytą žalą pateiktas ne vėliau kaip per 3 metus po nusikaltimo įvykdymo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių. Kompensuojama avansu turtinė žala negali būti didesnė kaip 250 bazinių socialinių išmokų (anksčiau – MGL). Šiuo metu 1 bazinė socialinė išmoka yra 38 Eur.

Priėmus ASAAĮ, kuriuo smurtas artimoje aplinkoje dėl žalos visuomenei priskirtas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų (ASAAĮ, 1 str. 1d.) ir atsižvelgiant į šių nusikaltimų ilgalaikę žalą asmens biopsichosocialinei sveikatai, rekomenduojama sukurti mechanizmą

patirtai žalai kompensuoti ir šių nusikaltimų aukų grupei. Ekspertų vertinimu smurtas artimoje aplinkoje prilyginamas pačioms žiauriausioms smurtinių nusikaltimų formoms, tokioms kaip smurtas, patiriamas kitose uždaroje sistemose (kalėjimas, armija, teroristų užgrobti laivai, pastatai ir kt.).

Šiame skyriuje pateikiama teisine informacija rekomenduojama naudoti rengiant SPC pažymas, ji padės ir teisėsaugos pareigūnams teisingai atspindėti ir kvalifikuoti smurto artimoje aplinkoje atvejus.

BAIGIAMASIS ŽODIS

Autoriai tikisi, jog šis kolektyvinis darbas, pagrįstas nuodugnia teorinės medžiagos analize, 20 metų patirtimi teikiant pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims pilietinės moterų organizacijos sukurtame ir valdomame Krizių centre bei tarptautinės gerosios praktikos žinojimu, sukauptu keletą dešimtmečių aktyviai dalyvaujant pasauliniame moterų judėjime, bus naudingas skaitytojams. Jau keletą dešimtmečių Vakarų šalyse atliekami su lytimi susijusio smurto tyrimai stengiantis išsamiai nušviesti šio reiškinių priežastis, dinamiką bei pasekmes aukoms ir visai visuomenei. Siekiama įvertinti su šiais nusikaltimais susijusius valstybių patiriamus ekonominius kaštus, tobulinti šios problemos teisinį reguliavimą, institucijų praktikas, ieškoti efektyvios trumpalaikės ir ilgalaikės pagalbos aukoms priemonių. Lietuvoje tai yra pirmasis bandymas apibendrinti per keletą dešimtmečių sukauptas žinias, tyrimų rezultatus, vienoje vietoje pateikti svarbiausius tarptautinius teisės aktus, reglamentuojančius smurto artimoje aplinkoje įveikimą, bei suformuluoti rekomendacijas tiek Lietuvos įstatyminės bazės, tiek ir įvairių valstybės institucijų darbo tobulinimui, naujų darbo praktikų formavimui, atsižvelgiant į naujausius šiai sričiai keliamus reikalavimus.

Rekomendacijos vertingos tuo, kad smurto artimoje aplinkoje problemą pateikia kaip žmogaus teisių diskurso dalį. Iki Specializuotos pagalbos centrų veiklos pradžios, smurto šeimoje/artimoje aplinkoje problematika Lietuvoje klaidingai buvo priskiriama socialinei atskirčiai, o tai lėmė neadekvačių šios problemos sprendimo būdų pasirinkimą. Pabrėždamos moterų žmogaus teisių visuotinumą ir jų įtvirtinimo svarbą, Rekomendacijos leidžia kitaip pažvelgti į pagalbos teikimą šiai tikslinei grupei, aiškiau atspindint jos poreikius bei teisėtus lūkesčius. Būtent taip šią problemą visame pasaulyje supranta ir sprendžia pilietinės moterų organizacijos.

Šis darbas, sumanytas kaip metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų konsultantams, darbuotojams ir savanoriams, teikiantiems valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims, savo tapsmo procese išsiplėtė ir išaugo, apimdamas tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei rekomendacijas įvairioms kitoms organizacijoms bei institucijoms, taip pat profesinių grupių atstovams, su kuriais smurtą ir prievartą patiriantys asmenys susiduria siekdami savo pažeistų teisių įtvirtinimo. Vis dėlto, pagrindinis šių Rekomendacijų adresatas išlieka moterų pilietinės organizacijos, kurių pagrindu Lietuvoje kuriamas Specializuotos pagalbos centrų tinklas ir kurių kompetencija bei nenuilstamos pastangos įtvirtinti moters teises kaip visuotinas ir nedalomas žmogaus teises lėmė, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, tiek Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo atsiradimą 2011 m., tiek ir specializuotos kompleksinės pagalbos teikimo praktikas. Šios rekomendacijos, tai bandymas aiškiau apibrėžti SPC veiklą ir vykdomas funkcijas, išryškinti unikalią jų užimamą vietą tarp kitų organizacijų ir institucijų, tuo sustiprinant jų pozicijas visuomenėje. Tikimės

tad, jog Rekomendacijos bus ypatingai naudingos kiekvienam regioniniam SPC ir padės mūsų nelengvame, bet labai prasmingame darbe siekiant apsaugoti smurtą šeimoje patiriančias moteris nuo jų partnerių ar sutuoktinių smurto ir palydėti jas į naują gyvenimą – gyvenimą be smurto ir prievartos.

Taip pat tikėtina, kad šios metodinės rekomendacijos sudomins ir aukštųjų mokyklų akademines bendruomenes, ypatingai teisės, psichologijos ir kitų socialinių mokslų atstovus, studentus ir dėstytojus, siekiančius gilintis į moterų žmogaus teisių problematiką, jos raidą, geriau suvokti tikrąsias smurto šeimoje priežastis mūsų visuomenėje ir pasiruošusius kvestionuoti lyčių vaidmenų stereotipus, lemiančius subordinuotą moterų padėtį visuomenėje ir šeimoje, aiškiai suvokiant tikrąsias to priežastis.

Tikimės, jog šios metodinės rekomendacijos ras vietą ant teisėsaugos pareigūnų ir jų padalinių vadovų darbo stalo. Norime tikėti, kad jos bus perkaitytos ne vieną kartą ir paskatins žengti svarbius žingsnius, kuriant nusikaltimo aukai draugišką aplinką teisėsaugos įstaigose. Šiuo metu yra tiek daug taisytinų sričių teisėsaugos darbe, taip toli dar esame nuo to, ką ES Nusikaltimo aukų teisių direktyva (Directive 2012/29/EU of The European Parliament and of The Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA) įvardina kaip minimalius standartus aukų apsaugai, pakartotinio ir antrinio traumavimo prevencijai. Norint pasiekti šį tikslą, būtini ne tik nuosekliūs sisteminiai specializuoti mokymai atskiroms teisėsaugos sistemos grandims, bet ir nuosekli žmogiškųjų nuostatų revizija, naujas pareigūnų etikos ir profesinės pareigos su lytimi susijusio smurto aukų atžvilgiu suvokimas. Pasistengėme, kad šis neilgas rašto darbas nuosekliai išryškintų pagrindinę ir svarbiausią pasaulėžiūrinę nuostatą, įtvirtinamą tarptautinių teisės aktų, bet vis dar sunkiai besiskinančią kelią į teisėsaugos institucijų praktikas Lietuvoje – **demokratinė valstybė visuomet yra nukentėjusiojo pusėje**, t.y. į apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje turi būti žvelgiama per nukentėjusio asmens žmogaus teisių gynimo, apsaugos užtikrinimo ir teisėtų jo interesų ir lūkesčių prizmę.

Norime tikėti, jog vaiko teisių apsaugos specialistai įsigilinę į šias metodines rekomendacijas suvoks, jog smurtas artimoje aplinkoje yra vyrų smurtas prieš moteris ir vaikus, o svarbiausias šios tarnybos sąjungininkas šiose bylose yra **vaiko motina**, todėl siekiant vaiko gerovės, būtina pašalinti iš artimos aplinkos smurtautoją ir sustiprinti nukentėjusių asmenų, t.y. moterų ir vaikų, pozicijas. Tuomet valstybės institucijoms neteks spręsti dilemos, kas geriau – vaikų globos namai ar profesionalūs globėjai, tėviai, kt. Vaikui bus sudarytos sąlygos saugiai augti jo paties namuose, tikrosios motinos globoje. Manome, jog Rekomendacijų tekstas pagrindžia ir išryškina svarbiausią principą – turi įsitvirtinti pagarbus ir dėmesingas požiūris į smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančius asmenis, nes neatsitikus šiam pasaulėžiūros pokyčiui, neįmanomas ir smurto prieš vaikus problemos sprendimas.

Pateikdami šias metodines rekomendacijas skaitytojo vertinimui, puoselejame viltį, jog jose pristatoma tarptautinės bendruomenės sukaupta kolektyvinė išmintis Lietuvoje bent šiek tiek prisidės prie svarbiausių humanistinių XXI a. tendencijų, kurias įkūnija požiūris į nusikaltimų aukas pasikeitimas – nuo smurtautojo nekaltumo prezumpcijos prie nusikaltimo aukų apsaugos ir jų interesų bei teisėtų lūkesčių užtikrinimo.

Autoriai suvokia, jog tai tik ilgo kelio pradžia ir tolesnė šio proceso sėkmė visiškai priklauso nuo mūsų visų kasdieninio darbo sėkmės – kolektyvinių pastangų, kurias yra pasiruošę padėti organizacijos ir asmenys, dirbantys smurto artimoje aplinkoje, prevencijos, užkardymo bei pagalbos aukoms srityje, taip pat tie, kurie atsakingi už politikos formavimą ir institucijų praktikas. Problemos sprendimas prasideda nuo teisingos jos diagnostikos ir ją mes pasistengėme čia pateikti. Sprendimai laukia ateityje, diena po dienos, mažesniais ir didesniais žingsniais visiems kartu einant link svarbiausio tikslo – smurto kultūros įveikimo, visų visuomenės narių pilietinių teisių, taikos ir darnios plėtros užtikrinimo.

Baigdami norime pasidžiaugti, kad šis kolektyvinis darbas išsiskleidė laike ir erdvėje kaip džiugus, kūrybingas procesas, mums patiems netikėtai pritraukęs tiek daug talentingų, kompetetingų žmonių, savo srities ekspertų, pasiryžusių aukoti savo laiką, žinias, dalintis sukaupta patirtimi bendram labui – tam, kad šios metodinės rekomendacijos išvystų dienos šviesą. Norime nuoširdžiai padėkoti ekspertams: Editai Brožaitienei, Vytautui Lamauskui, Nomedai Cibarauskienei, Irenai Adomėnienei, Steponui Kulbauskui, Dovilei Prunskaitėi, Šarūnui Ivanauskui, Viktorijai Lygnugarienei ir Jurgitai Rudgalvytei. Taip pat dėkojame visiems, skirtinguose šių metodinių rekomendacijų rengimo etapuose įsijungusiems į kolektyvinį darbą ir prisidėjusiems prie jo sėkmės. Visų pirma dėkojame NVO koalicijos Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės narėms: Angelei Barauskienei (Alytaus miesto moterų krizių centras), Daivai Baranauskei (labdaros ir paramos fondas „Frida“), Irmui Zabulionytei (Lietuvos agentūros „SOS“ vaikai“ Panevėžio skyrius), Dianai Stankaitienei ir Aldonai Mocevičienei (Klaipėdos regiono Moterų informacijos centras), Elvyrai Lasskajai (Anykščių Moterų užimtumo ir informacijos centras), Nijolei Meilutienei (Tauragės Moters užimtumo ir informacijos centras), Salomėjai Jasudienei (Moterų veiklos inovacijų centras), o taip Elingai Zelionkaitei ir visam Vilniaus Moterų namų kolektyvui, Daliai Kaladinskienei, Salomėjai Zaksaitėi ir redaktorei Rūtai Klišytei. Visiems jums nuoširdžiai ačiū! Seserystėje mūsų jėga!

Autoriai

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ahmed, S., A. (2007). Post-traumatic stress disorder, resilience and vulnerability. *Advances in Psychiatric Treatment*. 13; 369–375.
2. American Bar Association Commission on Domestic & Sexual Violence (2014). Mediation in Family Law Matters Where DV is Present. [http://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/domestic_violence1/Charts/2014%20Mediation%20Statutory%20Chart.authcheckdam.pdf]
3. American Psychiatric Association (APA). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Fifth Edition. Arlington: American Psychiatric Publishing, 2013.
4. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Edition. Washington, DC, 2005.
5. American Psychiatric Association. Highlights of Changes from DSM-IV-TR to DSM-5. *American Psychiatric publishing*, [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014 01 27]. <<http://www.dsm5.org/Documents/changes%20from%20dsm-iv-tr%20to%20dsm-5.pdf>>.
6. Astin, M. C., Lawrence, K. J., & Foy, D. W. (1993). Posttraumatic stress disorder among battered women: risk and resiliency factors. *Violence And Victims*, 8(1), 17-28.
7. Avdibegović, E., & Sinanović, O. (2006). Consequences of domestic violence on women's mental health in Bosnia and Herzegovina. *Croatian Medical Journal*, 47(5), 730-741.
8. Babachinaitė, G., Kiškis, A., Rudzkiš, T., Uscila, R. (2009). Latentinio nusikalstamumo kriminologinio tyrimo metodikos: metodinis leidinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
9. Babcock, J. C., Green, C. E., & Robie, C. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical Psychology Review*, 23, 1023–1053.
10. Baty, M., L., Alhusen, J., L., Campbell, J., C., & Sharps, P., W. (2008). Female Victims of Violence. *Domestic Violence: A Multi-Professional Approach for Health Professionals*. London: McGraw Hill Education, 37-45.
11. Black, M., C., Basile, K., C., Breiding, M., J., Smith, S., G., Walters, M., L., Merrick, M., T., Chen, J. and Stevens, M., R. (2011). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2010 Summary Report. *Atlanta: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention*.

12. Boscarino, J., A. (2004). Posttraumatic Stress Disorder And Physical Illness: Results From Clinical And Epidemiologic Studies. *Annals Of The New York Academy Of Sciences*, 1032, 141-153.
13. Bowker, L., H., Arbitell, M., McFerron, J., R. (1988). On the Relationship Between Wife Beating and Child Abuse in Kersti Yllo and Michelle Bograd, (eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (158-174), Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
14. Briere, J.; Spinazzola, J. Phenomenology and Psychological Assessment of Complex Posttraumatic State (2005). *Journal of Traumatic Stress*. 18(5): 401-412.
15. Caplan G. (1964). *Principles of Preventive Psychiatry*. New York, NY: Basic Books.
16. Cerulli, C., Poleshuck, E., Raimondi, C., Veale, S., Chin, N. (2012). “What Fresh Hell Is This?” Victims of Intimate Partner Violence Describe Their Experiences of Abuse, Pain, and Depression. *Journal of family Violence*, 27: 733-781.
17. Clark, C., Classen, C. C., Fourn, A., & Shetty, M. (2014). *Treating the trauma survivor: An essential guide to trauma-informed care*. Routledge.
18. CMACE (Centre for Maternal and Child Enquiries) (2011). Saving Maternal Lives: Reviewing Maternal Deaths to Make Motherhood Safer 2006-2008: 8th Report of Confidential Enquiries into Maternal Deaths in the UK. *International Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 118(1): 1–203.
19. Coker, A., L.; Davis, K., E.; Arias, I.; Desai, S., Sanderson, M., Brandt, H., M. (2002). Physical and mental health effects of intimate partner violence for men and women. *American Journal of Preventive Medicine*. Houston, 24(4): 260-268.
20. Coker, A., L., Watkins, K., W., Smith, P., H., Brandt, H., M. (2005). Social or Emotional Support Reduces the Impact of Partner Violence on Health: Application of Structural Equation Modelling. *Journal of Women ‘s Health*, 14 (9): 829-838.
21. Cott, N. F. (1987). *The grounding of modern feminism*. Yale University Press.
22. Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), Apr. 11, 2011, C.E.T.S. 210.
23. Crofford, L., J. (2007). Violence, stress, and somatic syndromes. *Trauma, Violence and Abuse*. 8, 299–313.
24. Čėsniënė, I. ir Čėsna, R. (2006). Asmens persekiojimas: teisinės ir psichologinės problemos. *Jurisprudencija*. 11(89); 27-33.
25. De Beauvoir, S. (2010). *Antroji lytis*. Vilnius: Margi raštai.
26. EIGE (European Institute on Gender Equality). (2014). *Estimating the costs of gender-based violence in the European Union*. Vilnius, Lithuania: EIGE.
27. *Encyclopaedia of Domestic Violence* (2007). New York, NY: Routledge.
28. Epp, J., R., & Watkinson, A., M. (1997). *Systemic violence in education: Promise broken*. Albany: State University of New York Press.

29. European Union, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 26 October 2012, 2012/C 326/02, available at: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3b70.html> [accessed 2 January 2017].
30. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES – *Nusikaltimo aukų teisių direktyva*, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, 2012.
31. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
32. Feder, L., & Wilson, D., B. (2005). A Meta-Analytic Review of Court-Mandated Batterer Intervention Programs: Can Courts Affect Abusers' Behaviour?. *Journal Of Experimental Criminology*, 1(2), 239-262. doi:10.1007/s11292-005-1179-0.
33. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights (2014). Violence against women: an EU-wide survey. *European Union Agency for Fundamental Rights*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
34. France K. (1990). *Crisis Intervention. a Handbook of Immediate Person-to-Person Help. 2-nd ed.* Springfield, Illinois: Charles Thomas Publisher.
35. Friedan, B. (1983). *The Feminine Mystique. 1963. Reprint. New York: DeU*
36. Harrison, L., A. & Esqueda, C., W. (1999). Myths and Stereotypes of Actors Involved in Domestic Violence : Implications for Domestic Violence Culpability Attributions. *Aggression and Violent Behavior*, 4(2): 129–138.
37. Herman, J., L. (2006). Trauma ir išgijimas. Prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro. Vilnius: Vaga.
38. Herman, J., L. (2015). Trauma and Recovery– The Aftermath of Violence--From Domestic Abuse to Political Terror. New edition. Basic Books.
39. Hyde-Nolan, M., E. & Juliao, T. (2012). Theoretical Basis for Family Violence. *Family Violence: What Health Care Providers Need to Know*. Sudbury: Jones and Bartlett Learning, p.5-21.
40. Ituarte, S. (2007). Victim-blaming theory. In *Encyclopedia of Domestic Violence* (715-719). New York, NY: Routledge.
41. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
42. Kellen, M., J., Brooks, J., S., & Walker, L., E., A. (2005). Batterers intervention: Typology, efficacy & treatment issues. Presentation in Forensics for the Independent Practitioner, L.E.A. Walker (Chair), Annual Meeting of the American Psychological Association, Washington, DC, August.
43. Kendall-Tackett, K. (2008). Inflammation and Traumatic Stress: A Likely Mechanism for Chronic Illness in Trauma Survivors. *Trauma Psychology*, 12–14.

44. Kočiūnas, R. (1995). *Psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Lumen.
45. Laing, L., & Bobic, N. (2002). Economic costs of domestic violence. *Partnerships Against Domestic Violence and the University of New South Wales, Australia*.
46. Lewis, E., M. (1980). The Effects of Intensity and Probability on the Preference for Immediate Versus Delayed Aversive Stimuli in Women with Various Levels of Inter-Spousal Conflict. *Unpublished manuscript*, University of Illinois at Chicago Circle.
47. Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. (2011) *Valstybės žinios*, Nr. XI-1425.
48. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. (2000). *Valstybės žinios*, Nr. 89-2741.
49. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 112-4970.
50. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262.
51. Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“. (2015). *TAR*, Nr. 19096.
52. Lietuvos Respublikos Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas (2005). *Valstybės žinios*, Nr. 85-3140.
53. Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas. (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 17-589.
54. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gegužės 7 d. Įsakymo nr. A1-227 „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“. (2014). *TAR*, Nr. 16246.
55. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“. (2012). *Valstybės žinios*, Nr. 54-2676.
56. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 1330 „Dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“. (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 144-5474.
57. McCauley, J., Kern, D. E., Kolodner, K., Dill, L., Schroeder, A. F., DeChant, H.

- K., Ryden, J., Bass, E., B., Derogatis, L. R. (1995). The “Battering Syndrome”: Prevalence And Clinical Characteristics Of Domestic Violence In Primary Care Internal Medicine Practices. *Annals of Internal Medicine*, 123(10), 737-746.
58. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (2014) JT rekomendacijos Penktajam pranešimui apie JT Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims įgyvendinimą Lietuvoje [žiūrėta 2016 12 10] <<http://www.socmin.lt/lt/moteru-ir-vyru-lygybe/ataskaitos-apie-es-jeqn.html>>
59. Mukherjee, J., S., Barry, D.J., Satti, H., Raymonville, M., Marsh, S., and Smith-Fawzi, M., K. (2011). Structural Violence: A Barrier to Achieving the Millennium Development Goals for Women. *Journal of women's health*, 20(4): 593-597.
60. Pico-Alfonso, M. A. (2005). Psychological Intimate Partner Violence: The Major Predictor of Posttraumatic Stress Disorder In Abused Women. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 29: 181-193.
61. Policijos departamentas prie LR vidaus reikalų ministerijos (2016) Smurto artimoje aplinkoje tendencijos 2012 – 2015.
62. Polukordienė, O., K. (2003). *Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Pagrindinės žinios apie krizių ir savižudybių prevenciją, intervenciją ir postvenciją. Praktinis vadovas*. Vilnius: Heksagrama.
63. Purvaneckienė, G. (1999). Smurtas prieš moteris: viktimologinio tyrimo ataskaita. *Smurtas prieš moteris Lietuvoje*. Vilnius, 90-135.
64. Psichologijos žodynas. (1993). *Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla* (p. 368). ISBN 5-89950-016-6.
65. Roberts, A., R. & Roberts, B., S. (2005). *Ending Intimate Abuse: Practical Guidance and Survival Strategies*. New York, NY: Oxford University Press.
66. Roberts, A., R. (2006). Classification Typology and Assessment of Five Levels of Women Battering, and Violence. *Journal of Family Violence*. 21: 521-527.
67. Samantroy, E. (2010). Structural Violence and Gender. *Women's link*, 16(4): 25-32.
68. Seligman, M., E., P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, And Death*. San Francisco, CA: W.H. Freeman.
69. Sheridan, L., Blaauw, E. (2002). Stalker Typologies And Intervention Strategies // *Polizei & Wissenschaft*. 4.
70. Smith, C., P., & Freyd, J., J. (2013). Dangerous Safe Havens: Institutional Betrayal Exacerbates Sexual Trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 26(1), 119-124. doi: 10.1002/jts.21778
71. Smith, C., P., & Freyd, J., J. (2014). Institutional betrayal. *American Psychologist*, 69(6), 575-587.

72. Sullivan, A. & Kuehnle, K. (2007). Cycle of Violence. *Encyclopedia of Domestic Violence* (224 -227). New York: Routledge.
73. Tjaden, P. & Thoennes, N. (2000). *Extent, Nature, And Consequences Of Intimate Partner Violence: Findings from the National Violence Against Women Survey*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice and Centers for Disease Control and Prevention.
74. Tureikytė, D., Žilinskienė, L., Davidavičius, A., Bartkevičiūtė, I., Dačkutė, A. (2008). Smurto prieš moteris šeimoje analizė ir smurto šeimoje aukų būklės įvertinimas. Būk stipri [interaktyvus]. Vilnius. [žiūrėta 2014 02 15]. <http://www.bukstipri.lt/uploads/Tyrimas_Smurto_pries_moteris2008.pdf>.
75. UNIFEM. *Violence against women worldwide, fact sheet*. United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) [interaktyvus]. New York, 2006, [žiūrėta 2014 03 20]. <http://www.unifem.org/campaigns/sayno/docs/SayNOunite_FactSheet_VAWworldwide.pdf>.
76. United Nations, *Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women*. Beijing, China, 1995. A/CONF.177/20.
77. UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*, 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, available at: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html> [accessed 2 January 2017]
78. United Nations General Assembly, *Declaration on the Elimination of Violence against Women (Vienna's declaration)*, 20 December 1993, A/RES/48/104.
79. United Nations Population Fund (UNFPA). (2000). *Ending Violence against Women and Girls*. New York: UNFPA.
80. Valstybės kontrolė (2015). *Valstybinio audito ataskaitos santrauka „Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas“*. Nr. VA-P-40-1-8.
81. Vasiliauskaitė, Z. (2015). Help-Seeking And Perceived Helpfulness Of Formal Help Sources For Victims Of Domestic Violence: An Exploratory Study. *European Scientific Journal*, 11(26), 35-55.
82. Vasiliauskiene, L., Zablockyte, M., Kriugzdaitė, R. (2007). Metodinės rekomendacijos, skirtos krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms. Kaunas.
83. Visuotinė lietuvių enciklopedija. XI tomas.(2007). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
84. Walby, S. & Allen, J. (2004). Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking: Findings From The British Crime Survey. [interaktyvus] Home Office Research, Development and Statistics Directorate. London. [žiūrėta 2014 04 02]. <<http://www.avaproject.org.uk/media/28384/hors276.pdf>>.

85. Walker, L., E. (1979). *The Battered Woman*. New York: Harper & Row.
86. Walker, L., E., A. (2006). *Battered Woman Syndrome. Violence and Exploitation Against Women and Girls*. New York: Annals of the New York Academy of Sciences, 142–157.
87. Walker, L., E., A. (2007). Battered Women Syndrome. *Encyclopedia of Domestic Violence (63-70)*. New York: Routledge.
88. Walker, L., E., A. (2009). *The Battered Women Syndrome*. Third Edition. New York: Springer publishing company.
89. Wastell, C. (2005). Understanding trauma and emotion: Dealing with trauma using an emotion-focused approach.
90. <https://www.refuge.org.uk/our-story/our-history/>
91. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid>
92. World Health Organization (WHO, 1996). *Forty-Ninth World Health Assembly. Resolution WHA49.25 Prevention Of Violence: A Public Health Priority*. Geneva, Switzerland.